

Җер үстүниң пролетарлары бириклегер!

М.Е. Салтыков-Щедрин

**Мавруша Новаторка
(куучын)**

Көчүргени – Меркит Белков.

М.Е. Салтыков-Щедрин/

МАВРУША НОВАТОРКА

[куучын]

Көчүргөн кизи – Меркит-Болков.

/

Новоторска деп јуртта мешан кижинин Мавруша деп бойлу кыс бала бойынын акту саназыла помещике јажына кулга јүрген.

Ол тушта помещиктын колында кулга јүрген јурук јураачы Павел деп бойдон уул помещиктын оборок албазын бүдүрүп, Таржко деп деремнее иштеп јүре-ле Мавруша деп кыс балаа туштады. Павел ла Мавруша экү бойы бойын сүүди.

Ол тушта Павелдын бажын билип кулданып турган помещик үй кизи болгон ол бойына јүрген кулдарына кизи алыжып айлду болорына јөбин бербес јанду болгон. Павелдын Маврушаа санаазы једип турганын, помещик кадыт угала Павел-ды Малиновест деп јерге бойынын ижин этирерге алдырткан. Павел алдынан айлду болордо аны помещик иштедер деп билбеген, ол ондый катту јакылтаны угала бойынын айылду болгонына сүрекей санаркаган, је помещиктын кату јакылтазынан кыйбаганда болзо, алган эжин јерине артырып, Павел бойы јаныскан барды.

Павел алдынан јайым јадып үүренип калган јиит эмегенине килеп, эмегенин јажына мениле кожо помещиктын кату кыйынду ижине кыйналып шыралбазын деп, сананган.

Кайракан помещик бир эки ай тудала ойто оборок акчазын бүдүрерге иштедип божодор болор-бо деп бодогон.

Је Павелдын бажын билип турган помещик кадыттын саназы онон башка болды. Ондо барарда Павелга көп иш табылды.

Малиновестеги церквезинин иконостазын баstra јангыртып эдер болордо оны көдре иштеп бүдүрер өйи билдирбес болды. Онын керегинде Павел эмегенин бойына алдырып алзын деп, јакылта берди.

Ол тушта Павел, бажын билген помещик кадытка јалынып, јалбарып мени божотсын деп, мөргүп сурап турды. Божодор болзогор оброк акчазын эки кат төлөйин. Бу ишти иштеер бойымнын ордына өскө јурукчы таап берейин, менин эмегеним оору, ишке чыдап болбос деп, сурап турды. Је Павелдын јайнап сураганы теп тегин болды, кайракан болгон помещик кадыт

онду сөзін укпады. Мунда ооруда улуска иш табылар деди. Сенин эмегинин иш билбес деп турган болзон менин колыма кирзе үүренер, деди.

Мавруша Малиновест деп, јерге барбай мойноп турарда албадап алдыртып алглады.

Кайракан болгон помещик кадыт, јангы келген кулын Маврушаны көргөн бойнча, күч-уйан, оору кижі деп билди.

Көрип турала помещик кадыт «сен алдында иш этпей канайп тегин јаткан, байала бир иш эткен болбой деп, Маврушадан сурады. Мавруша мен айлымда садуга калаш быжырдым деди.

Айдарда сен мунда-да калаш быжыраын деп айтты.

Онын соондо Маврушаны помещик байдын бойына амтанду ак калаш быжырап эди оо үзеери церквинин просвер калажын быжырап эди салды.

Мавруша онон мойноп чыгарга арга тапай помещиктын ижин эдер болды.

Павелге иш эди, кажы керек јепселин саларга туранын бир јаан кыбын берди. Павел бойы јобош, кижинин јөбинен чыкпас јурук јурап јурукчы кижі болгон.

Помещика кожо јүрген нөкөр кулдары оны сүрекей сүйүп туратан. Павелдин јүрген јүрүмин көрип өскө кул болгон улузынан чалајайым јүргенин билзе-де нөкөрлөри күйүнглебей јүретен.

Маврушаны ологго база јакшы көрзеде Мавруша ологго јанашпай, ологдон ырап туратан.

Мавруша туранын үстүндеги кадына каа-јаа чыгып турган керегинде мен оны јакшы билбейтем, је бис ажанып турган тушта Маврушанын, Павелдын алган эмегинин јаражы айдари јок эмитер деп помещица ачынып айдып турды.

Эртеннен энирге јетре экү бой-бойын јакшы көрүп отуруп јадат. Павел бойы кудайдын јуругын јураганда, эмегени чулук түйүп отурат.

Чулукты дезе помещике түйүп турган эмес бойына түйүп јат. Мунан ары не болорын та билбей турум, помещик үй кижі айдып турды.

Ол јайым бош јүрген бу ишке јетре үренбеген деп, Маврушанын адаанын алып, менин адам айтты. Крепостной кижее барзын деп оны помещиктын мен бодоор болзом крепостной кулына барган соондо бойыда крепостной кул болор учурлу деп оо билерге керек.

Бир јангыс санаазына кирип, јангыс такып келип бажыр билген помещик – тен мен слердин ижигерди эдерге турум деп келип сураган болзо, кайдар.

Менде сагыш база бар, мен оо иштегедий иш берер эдим иштеп албас уур ишти бербес эдим.

Аш согорына мен оны чыгарбас эдим.

Калаш, церквенин просверын быжыары көдирези јети күннин бажында үч-ле час иш ийне ол! Чай азып, печкее от саларын көдүрези өбөгөни иштеп јат.

Эжигин бөктөгилеп, айлына кижии кийдирбес, ологго жүрер кижии јангыс узун тилдү Анютка болып јат...

Кудай учун ологго тийбе, ол церквенин иконостазын эдип, бүдүрзин деп адам айтты.

Церквенин иконостазы өбөгөннинин ижи ол келин бойы иш этпес-не учуры бар тегин јадып курсак јиирге кем-де кижии билер...

Бойынын саламарды экелген срангай-ла помещик болып чайды сахарлу ичип турат.

Акыр мен ологдын саламарын айрып аларым.

Кажы бирде помещик кадыт, Павел эмегени ле нени эдип туру деп, Акулина деп кулын ийгенде, ол барып билген помещигинин јакылтазын кыйалта јок бүдүрүп барала саадабай-ла укан көргенин айдарга ойто келген.

Је не болып јат? Неме јок, амыр отуруп, куучындажып турган эмитир. Акыр, мен ологго куучындашты берерим. Сен ологго эмеш саат отуруп јакшы көрүп келген болзон кайдат.

Көрөр неме јок, бойы кудайдын сүрин јурап јат, эмегени будук јазап јат.

Чай-ла сыйлаткан болорынба – ологдын чайын ичпедим, билбезим.

- Сен омор-ло бир болып, оморго болужып јаткан болдын је ондый да болзо помещица Маврушаны катулабай, јүкле арбанып турган.

Кажы бирде Павелды бойына кычыртып, алдыртып турды;

Сенин кайралду помещике түңей катын иш этпей эки колун бош салып, узак отураp-ба деп айдып турды.

Калак өрөкөн, онын бир јаманын таштагар деп, Павел тизеленип алып мөргүп сурап турды.

Јок сенин дворян болгон эмегенин иш этпей узак байрамдарба мее айдып бер.

Калаш быжырып туру, өскө ишти ол эдип болып албайтан.

Ол бир недеде үч төрт-ле час иш болып јат иш өскө улус өскө улус канайда иштеп јат, сен билерин-бе.

Билерим, өрөкөн, баш болзын, менин эмегеним оору-да.

Акыр мен онын оорун оноң чыгара соксом, јакшы болорба: база эбеш сакып көрөйин ол мунаң нени кылыңгай-на, сен бойын-да јаман эмегенинди јакшы керекке үүредеринен оны эркеледип, окчожып јазын. Чык ары, менин көзим сени көрбөзин.

Бу эрмек керегинде Павел сүрекей санаркап кунугуп жүрер болды канча ай өткөнче Мавруша помещиктын ижин этпей калажын да јетре кичеебей барган.

Павел канча катап эмегенин кул кижинин жүрүмине үрензин деп, айдып жүрди, је онын үүредүзи темей барды.

Ол тушта Мавруша өбөгөнин јакшы көрүп-те турган болзо саназында мундый неме кирип кижее барганынан мее бир-де јакшы јетпеди, карын коомой болды азыј јайым жүретен кижи эмди кул болдым оноң улам Мавруша кунугуп та карыгып өбөгөнинен күүни јанып, оны јаман көрөргө једе берди.

Эмегенинин саназында башка неме бар оноң улам мен ге-де оо-до јакшы болбос деп Павел бодоп жүрер болды оны керегинде ол экү керижер болды.

Мен бош јайымду кижи эдим качанда болзо бай помещиктын ижин этпезим, кайракандарга качанда бажырбазым деп Мавруша айдып турды, эм

помещиктын кулуна барганда канайып јайым јүрүмдү болорын, өскө улуска түней кул болуп јадын деп өбөгөни айдып јүрөтөн.

Јок, менин угым јайым јүрүмдү болгон мен энемнен чыгарымда бош јайым јүрүмдү кижиге эдим, өлгөнчө-ле бу бойым качанда бай кайракандардын ижин этпезим.

А сен калаш быжырып турун ийне-ол јенгил де иш болзо түней –ле помещиктын ижи болуп туру.

Калажын-да быжырбазым, олтушта сен мени быжыр-быжыр деп аядаңда мен тенек боло-ло сенин сөзүңди уктым эмди мен кудайдын церквезине јангыс-ла просвер быжырадым.

Бажыбыс билген помещик сени камчы-ла сойзын деп јакару берзе не болорын?

Бойзын канайып-та кыйназа, теремди-де сойзо мен јайым јүрүмүмди олорго бербезим.

Ол сөс аайынча Мавруша кулур алатан күнүне кулур алып барбады, аядарда кулур уруп беретен кижиге Мавруша келбеди деп помещик-кадытка айдып салды.

Бу база кайда берди деп помещица чуғулданды.

Та билбезим. Мен помещиктын эмес мен бош јайым кижиге.

Акыр мен онын сыртына јайым бош јүрүмди берерим, экелигер оны, бир аай аамай эрин кожо кычырып келигер!

Павелдын алдында айдып јүргөни чындалып, Маврушаны камчыла сойгылады.

Эн башкы кыйын болордо эбеш кирелү сокты атын кажагазына апарбай кыстар јадар турага апарып, Павелдын бойына камчылаты камчылап токтоган тушта Мавруша скөмейкадан тура-ла, өбөгөнinin будына мөргүп арай эрмектенип айтты:

Ўреткен учун спасибо болзын.

Је ондый болзо, помещиктын калажын быжырага јөпкө кирбеди.

Онон ары Мавруша санааркай берди.

Алдындагы шыразынын үстүне сокконынан улам оору кожылды өбөгөни помещиктын жакылтазын белен угуп камчылады деп, оо ачынып жүрөр болды.

Бойлорынын жаткан жерине ойто жанып келерде Мавруша өбөгөнүн «Сен керек жок жаман кижин» деп айтты.

Онон ары амыр эптү жадыжыбыс жок болор деп Павел билип алды.

Мавруша күнүн-ле бойынын жаткан туразына жангыскан отурар болгон, өбөгөни иштеерде онын жанына отурардан болгой, өбөгөни эрмек сураганда күүн жокко албаданып карун айдар болгон.

Онон ары не болорун Павел сананып учурин таппай жүргөн.

Помещик кадыт күн тоозына Мавруша эмдиге жетире кылыгын таштап иштенбей турган-ба деп сураганда ээ кылыгы ол-ло бойы, деп карузы сураган тоозына андый болды.

Ол бойынча помещик-эмеген катулана-ла ай бажына колуна берип турган аш-курсагын, сөс укпаган кулдарына бербей өскө кулдарыла түнөй жангыс казаннан ажанзын деп айтты.

Мавруша ол жакылтадан база-ла мойноп, жаантайын оны кайып көрөп жүрөтөн эмеген ажра бойымнын күүнүм-ле столовойго жаныста барып ажанбазым деп, айтырып ийди.

Ол курсактан аштабаспа деп, помещик кадыт кайкап турды.

Билбей турум, мени албадап столовойго апарза-да түнөй мен ажанбазым деп, айдат.

Ол чылап төгүндөп туру, аштаза байа-ла жиир, столовойго оны экелер:

Мавруша төгүн айтпады, эки күннин туркунына курсак жибей отурды, жангыс казаннан курсак жиир столовойго барбады, үч күннин бажында помещик деп кадыт кайкап, Павелды кычырып алып, сенин эмегенин тармалу кижин бе деп сураган.

– Билбей турум өрөкөн оору болорбо деп Павел айтты.

– Оору улус жобош жүрөтөн, онойып булганып кылынбайтан.

Жок ол оору эмес, ол бойы тескери жанду кижин эмтир.

Мен ол жыланды өткүрө билип турум, сени-де билерим. Токто, аайлан сенин салдатка барар жажын өткөн-де болзо мен сени эмди-ле салдатка берзем күүним.

Павел жайнап туру бисти божодыгар, өрөкөн, мен бойым-да учун эмегеним-де учун оброк төлөйин деп сурады.

– Качанда божотпозым церквенин иконостазын-да эдип божотсон, сени божотпозым. Өлгөнче-ле Малиновестке жүрерин, боо отуруп каруузыган эмегенинди эркеледип отур.

Неде болзо ол мойноок кадыттын кызыл тынын кыйып туруп үүредер керек.

Оны канюшняга экелгер деп, ачынып кыйгырып, жакару берип турала, онын кийнинде ойто сананып, турала, айтты: же, акыр, бойзын. Тийбегер! Ондоноор болор-ба база бир эбеш сакыйын!

Кийинде өбөгөнүн эмегеннен айрызын деп Маврушаны албан күчле столовойго апарып жүргүс – деп помещик эмегеннен приказ чыккан, айдарда ол приказты бүдүрүп аларга улус барар-да Павелдын жаткан кыбынан ый сыгыт, кыйгы чыгарда помещик эмеген коркый берди.

«Чындап-та ол курсактан торолоп өлзө кайдар деп сананды.

Айлында жүргөн кулдары, база олар ошкош кул кижини жаан күчтү кайракан болгон үй кижини-ле корукпай тартыжып турганын көрүп кайкашклап турды.

Помещик кандый-ла кыйында салып, помещик кайракан Маврушаны тескери жанын токтодып болбой турды.

– Курсак ичетпе деп эмеген жаантайын ключницадан сурап турды.

– Эм тургуза мойногончо, өбөгөнү Павел урдап курсак берип турган болор үйини калаштын одыгында берер болзо бозоктой-ла мен ол экүди Сибир жаар ссылка ийебередим.

Же ондый да болзо, кыстар жадатан туразына аш курсак апарза-ла помещик эм ген бирүүзүн алдырып айдатан:

– Бу минди апарала ол келинге мени берген деп айтпай, бойым экелдим деп, айт деп, жакып ийетен.

Коркушту күчтү кайракан, арга жокто сананды:

Бу керекти мынан ары кичеер болзом јаныс-ла тескери јанду кулга болып
өскө керектерим ташталатан туру.

Онойып сананган аайынча помещик болгон эмеген Павелди кычырып
алала айтты:

– Канча айдын туркунына мен слерден кыйын шыра көрдим, Эмди
күүниме тийди.

Эмди канайтса јатсагар, бойыгар билигер.

Кара јаныс сенин ол помещик катын менин көзиме көринер болгожын
онын кийнинде мее ачынбагар. Сен акту болзон бурулу болзон мен слерди
экилегерди бажы-ла Сибирге берип ийерим.

Мавруша эмди кижі тийбезин деп тургузала јакылта берди. Павелдын
бойына ойто айлынан ичер эдип аш-курсагын берзин деди, эмегенин дезе
столовойдон ичер этти.

Ол канайда јатса онойда јатсын, тегиннен тегин мен оны азрабазым деди.

Онон улам Мавруша јобожыды, сранай-ла јер үстүне јок болгонына
түней болды.

Түрмедеги кижі чылап үн јок бойынын јаткан кыбында отырды.

Павелдын жүрүми ойто ондолбос болуп коомойтый берди.

Маврушанын күүни өбөгөнинен чек јанган, аныла сранай эрмектешпес
болды. Павелдын керегине менин жүрүмим мындый түбектү ачулу болды деп.

Мавруша санааркап отырды. Алдындагы эки бойынын јаражын көрүжүп
нак жүрген жүрүми эмди өчти, эки бойы көрүшпес болды.

Мавруша өбөгөнин көрбөй барган деп кижее јаныс-та айтпайда тур-за,
анызы онын кылыгынан билдирип турды.

Мавруша өбөгөнине јаман санап, корондоп өлтүрбезин деп Анушка
коркуп турды је Павел ондый кылыкты Мавруша кылынар деп јаныс-та
турарда онын учун бүтпей чеберленбей турган. Эмегени Павелды сранай
көрбөс-те болгон болзо Павел эмегенин азий бойынча јакшы көрүп турган је

ондый-да болзо оноң ары оны көрбөс болгон эмегени-ле канайып журтаар деп санаркап, бойым өлзөм торт деп сананар болды.

Ол онойып кылынбас, мен бойымнын колым-ла бойымнын тыныма једерим онзы торт болор деген.

Је ол керек онойып болбоды, оноң өскө болды. Күскүде эртен тура јер јакшы јарыгалакта, улус сандырап, ары бери јүтүрүп турарда, мен ойгондым.

Төжөктөн туруп, чала кийинип туранын алдындагы катка тўжўп барзам удура туштаган кыстан Мавруша буунып өлди деп уктым.

Ненин учун помещиктер крепостной кулдарын сўрекей кату туткан?

Крепостной јан тужунда, јаныс Мавруша бойынын тынына једип өлгөн эмес.

Крепостной крестяндар чыбыктадатан, кыйналатам деп јаантайын айдып јүретен.

Крепостной крестяндарды помещиктар, офицерлер, приставтар көп сабазын чыбык-ла сойотон. Чыбык камчыны алтай улус көдирези билер болбой, озо јайзан тужунда ол, кылык акайда-да бар болгон.

Помещиктердин кижии сойотон чыбыгын тутамдап суулап, катпазын, чыбыктаза өткүр болзын деп, чык јерге белетеп салатан болгон.

Јаныс чыбык, кижини он-ла катап согор оноң ары чыбык јарабай барар, оны селиир.

Россияда кажы бир јерде чыбык једишпей туратан, ондый немени угарда-да солын болып јат. 1849 јылда Таврический, херсонский губерлердин башкарулары чыбыкты Киевтин башкаруузынан сураткан. Таврический губерден чыбыктан алты мун тутам херсонскийга эки мун тутам сураткан.

Крепостной улусты коркышту кыйынга туткан. Помещиктын эмегенинин бажына кийетен арчулдын ујаганын коомой јазаган кыс балдарды сранай билбей алганча чыбыктайтан.

1765 жылда Белинино деп деремнеде ичинде балалу кысты 200 катап чыбыкла согордо ол өлү бала чыгарды, онын кийинде јаан удабай бойы да өлди крепостной улус шыраладып, чыбыктадып жүргенче торт ла бойынын колыла тынына једип өлзө јакшы деп айдып турды.

1733 жылда Саратовский губердын Алексей Малицев деп кижини чыбыктаар эдип, јаргылап саларда оо санаркап жүреле јаан саадабай, бойынын айлына буунып өлүп калган кезиги улус чыбыктын кату кыйнына туруп санаазы чыгып жүүле беретен.

1795 жылда, Иван Никитин деп крестьян кизи чыбыктаганда-ла, онон 2 неделе өткөн соондо жүүле берген.

Ондый кыйынду керектер көп болгон. Бир-де бурузы јок актан акту улусты кайрал бербей чыбыктайтан.

1796 жылда даныс Вологодский губерде крепостной улустан чыбыктатканы 699 кизи болгон, Новгородский губерде 510 кизи.

Нижегородскойда 193 кизи, Товрический губерде чыбыктаткан 80 кизи онон до өскө јерлерде не болбогон деп айдар!

Камык албатыны, камчы чыбыкла кенедип турарда онын каты балазы, јыргады деп кизи айдар ба?

Онойып улусты албан күчле, камчы-ла куныктырбаза помещиктер, бойларынын крепостной кулдарын тудуп болбос эди.

Онын учун помещиктер акча јөөжө көптөдип, јыргап јадарда бойынын крепостной кулдарын катулап, кыйнап өлтүрүп турганы ол.